

SFÂNTUL IERARH ILIE IOREST, MĂRTURISITOR ȘI APĂRĂTOR AL ORTODOXIEI

Lect. dr. diac. Cătălin VATAMANU
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași

Abstract

In 2014, proclaimed from the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church as „Commemorative Year of the Holy Martyrs Brâncoveanu”, the commemorating of the Holy Hierarch and Confessor Ilie Iorest occupies a special place. Ilie Iorest was Metropolitan of Transylvania between 1640 and 1643, living in the same religious context of the seventeenth century, as the great Ruler Prince Constantin Brâncoveanu. Although he served only three years, the Metropolitan Ilie Iorest was a great Confessor of Romanian Orthodoxy among Calvinists, through the hierarchical care for the clergy and people, the ministry of the Church sacraments and services, publishing of teaching and worshiping books, the call for preservation of national and religious identity. He is a holy confessor, in which was embodied the confession of Church itself, the confession of Romanian orthodox people. The Holy Hierarch and Confessor Ilie Iorest is representative of sacrificial Transylvanian spirituality, but, although he bears the seal of the Church beyond the Carpathians, the seal of her history, it bears in reality the seal of whole Orthodoxy spirit, in its indestructible unity which is Christ.

Keywords: Holy Hierarch and Confessor Ilie Iorest, Putna Monastery, Church history, Confessor, religious identity.

În contextul Anului comemorativ al Sfinților Martiri Brâncoveni, pomenirea Sfântului Ierarh Mărturisitor Ilie Iorest ocupă un loc aparte. Ilie Iorest a fost mitropolit al Transilvaniei între 1640 și 1643, trăind, prin urmare, în același context religios al secolului al XVII-lea, precum marele domn Constantin Brâncoveanu. Chiar dacă a păstorit doar trei ani, Mitropolitul Iorest a fost un mare mărturisitor al Ortodoxiei românești între calvini, prin grija arhierască față de cler și popor, slujirea Sfințelor Taine și ierurgii ale Bisericii, publicarea de cărți de învățătură și de cult, apelul neconținut pentru păstrarea identității naționale și religioase. Având susținerea domnilor Vasile

Lupu al Moldovei și Matei Basarab al Țării Românești, dar și al preoților și laicilor ortodocși din Transilvania, ierarhul Ilie Iorest a fost considerat, pe toată durata slujirii sale arhieresti, un pericol pentru prozelitismul calvin maghiar. Înlăturarea sa din scaunul mitropolitan a însemnat doar începutul suferințelor mărturisitorului lui Hristos, Sfântul Ilie Iorest.

1. Motivele religioase și politice ale destituirii Mitropolitului Iorest

a. Motivele religioase

Moartea Mitropolitului Ghenadie, în 1640, a fost pentru superintendentul calvin Ștefan Katona Geleji semnul unei noi schimbări. Prozelitismul calvin trebuia să devină din acest moment mai agresiv, neîndurător, să fie impus prompt, fără piedici. Planurile reformatoare ale lui Geleji aveau să fie zădărnicate, spre surprinderea lui, de însuși principele Gheorghe Rakoczy, care, alegând ca mitropolit al Transilvaniei pe candidatul propus de domnitorul Vasile Lupu, avea să facă o mare concesie politică și religioasă. Reforma radicală propusă de Ștefan Geleji nu putea fi pusă în practică: „Astfel nu ar putea isprăvi nimic”. Mulțimea condițiilor, impuse cândva candidatului Meletie, erau date în umbră de necesitatea unei relații de bună cooperare cu „ambasadorul” Moldovei la Alba Iulia, Mitropolitul Ilie Iorest. Atât timp cât relația de prietenie dintre Rakoczy și Vasile Lupu rezista, mitropolitul transilvănean era de neatins.

Cunoscut ca un bun călugăr putnean și renumit tipograf, Mitropolitului Iorest i s-a cerut de către autoritățile calvine minimumul posibil, în nădejdea că vor ajunge, „cu timpul, la mai mult”. Hirotonit la Târgoviște de Mitropolitul Teofil, noul ierarh Iorest se întoarce la Alba Iulia hotărât să nu abdice de la principiile sale ortodoxe, convins fiind că puținii ani de păstorire care îi vor fi fost îngăduiți vor fi pentru el ani de glorie, dar și de jertfă.

Simpla prezență a călugărului putnean în Alba Iulia era pentru calvini un ghimpe. Totuși, aceștia s-au amăgit de la început că abilitățile sale tipografice vor aduce rod printr-o editare în tiraj mare a cărților de conținut reformat. Însă, odată tipărită noua ediție a *Evangeliei cu învățătură* a diaconului Coresi, lucrare ce a fost începută în timpul predecesorului său, Ghenadie, Mitropolitul Iorest

caută să desființeze tipografia, care putea fi cel mai prolific mijloc de propagare a calvinismului. Mitropolitul Iorest, îndepărtând tactic pe tipografi, pune autoritățile bisericești calvine în fața realității incapacității publicării vreunei cărți, încât visurile lor de prozelitism prin literă s-au năruit. Sporadicele apariții editoriale calvine nu sunt deloc mulțumitoare și vinovatul pentru această situație era desigur mitropolitul ortodox, Ilie Iorest. Defensiva ortodoxă în Transilvania, condusă de păstorul ei sufletesc, avea să fie completată printr-o ofensivă directă, dincolo de Carpați. Noile apariții editoriale, majoritatea cu caracter antireformat, în tiraje mari, susțineau politica religioasă românească a mitropolitului transilvănean. Afilierea Mitropolitului Iorest la hotărârile Sinodului de la Iași (în 1642), care condamnă calvinismul și propunea un răspuns ortodox de excepție prin *Mărturisirea de credință* a Mitropolitului kievean Petru Movilă, îi făcea pe calvini să-l privească pe Iorest cu ură și, prin intrigi, să-i grăbească înlăturarea din scaun.

Condamnarea calvinismului în cele două principate române (în special prin vestitul *Răspuns* al Mitropolitului Varlaam) încredința pe transilvăneni de dragostea responsabilă a Bisericilor Ortodoxe surori și dădea autoritate Mitropolitului Ilie Iorest. În numeroasele vizite ale acestuia printre credincioșii săi, făcute cu multă iubire părintească, dar și cu jertfă trupească, el arăta necesitatea statorniciei în credință, înșelătoria propusă de învățăturile calvine, obligația menținerii conștiinței românești ca mijloc de luptă împotriva maghiarizării forțate. Și pentru ca această acțiune anticalvină și promânească să aibă succes, Mitropolitul Ilie Iorest a hirotonit în fiecare sat prin care a trecut preoți, mulți dintre ei aleși dintre iobagii care aveau curată această conștiință de neam și de credință. Sfințirea de noi lăcașuri de cult, întrunirea de noi sinoade, ce probabil reglementau întărirea vieții spirituale ortodoxe și a administrației ecleziale, erau cunoscute de autoritățile calvine și, cu siguranță, dezaprobatate vehement.

Pentru calvini, situația era foarte clară: compromisul politic făcut de Rakoczy prin alegerea lui Iorest ca mitropolit al Transilvaniei a fost un eșec total pe plan religios. Autoritatea supremă a principelui nu le dădea drept de apel. Singura soluție așteptată de autoritățile bisericești calvine era înrăutățirea relațiilor dintre Rakoczy și Vasile Lupu și, implicit, anularea înțelegerii făcute în vreme de pace între

cei doi. Această „izbăvire” de alesul lui Dumnezeu era așteptată de calvini cu nerăbdare, începând cu primele luni ale păstoririi lui Ilie Iorest.

b. Motivele politice

Gheorghe Rakoczy ratase în 1639 o mare ocazie de a alunga pe domnitorul Vasile Lupu de pe tronul Moldovei. Matei Basarab, conștient de pericolul real care îl constituia un dușman la granițele țării sale de măsura domnului moldovean, îl muștră cu asprime pe Rakoczy pentru acest eșec. Tratatul de alianță încheiat între cei doi un an mai târziu avea să fie din nou trădat de același principe, care socotea că o relație de prietenie și de bună vecinătate cu Vasile Lupu îi va aduce liniștea pe plan politic și militar. Acceptarea monahului Iorest de la Putna de către principele Rakoczy ca mitropolit al Transilvaniei a fost o mare victorie pentru Vasile Lupu, care își dădea seama, din ce în ce mai mult, că vecinul său transilvănean este labil politic și că necesitatea cuceririi Transilvaniei este iminentă. Așadar, anul 1640 este pentru Vasile Lupu cel în care visurile sale basileice capătă contur, dorința sa de a domina peste întregul Răsărit ortodox găsește soluții. Domnul moldovean obținuse, în 1641, dreptul de a conduce activitatea Patriarhiei Ecumenice, fapt ce-i sporea autoritatea și încrederea în propriile puteri. Autoritatea sa pe plan bisericesc trebuia întărită printr-o autoritate politico-militară de neînvincis. Iar aceasta nu era posibilă decât prin lărgirea granițelor Moldovei, prin cucerirea Țării Românești și a Transilvaniei.

Încă din 1640, Vasile Lupu cerea sultanului permisiunea de a ataca cele două provincii românești și a le pune sub propria ascultare. Poarta ajutase cu oaste de fiecare dată când domnul moldovean ceru acest lucru, pentru că se temea de organizarea unei coaliții creștine care ar putea pune imperiul în pericol. Gândul că Vasile Lupu ar putea cuceri Țara Românească și Transilvania, reînviind strălucirea vechii Dacii, neliniștea pe sultan, care oscila acum între alegerea unui aliat credincios sau a unui potențial pericol. Aceste incertitudini i-au zădărnicit planurile domnului moldovean, care în 1642 părăsise gândul că va putea cuceri Muntenia fără sprijin otoman. Pe fondul unui deficit de încredere al sultanului față de Vasile Lupu, Matei Basarab, domnul Munteniei, se asigură, prin mituirea

unor slujbași turci, de liniștea militară la granițele sale. Cu abilitate diplomatică deosebită, Vasile Lupu conștientizează că un nou atac asupra Munteniei, după eșecul umilitor din 1639, nu ar avea succes. De aceea, singura soluție era îmbunătățirea relațiilor cu domnul muntean, situație care îi permitea să analizeze liniștit o eventuală ofensivă în Transilvania. Deși acesta era un vis măreț, contextul politic creat nu îi era favorabil. Matei Basarab nu putea uita dese atacuri ale moldoveanului în Muntenia și nici infidelitatea principelui Rakoczy. De această stare de ambiguitate politică, în care fiecare domnitor căuta o alianță formală care să-i aducă liniștea politico-militară, nu putea profita decât principele Rakoczy, care vedea clar că lipsa de unitate a românilor îi era favorabilă. La aceasta se adăuga și lipsa de sprijin otoman, după ce, în 1635-1636, Matei Basarab și Vasile Lupu sprijiniseră pe Rakoczy împotriva turcilor. Acesta este contextul politic în care Vasile Lupu încearcă să cucerească Transilvania.

Și totuși, după 1642, relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu intră pe un făgaș normal, ambii încercând o relație de prietenie, fără a renunța la idealurile proprii, conștienți fiind că, din cauza temperamentelor lor antitetice, această situație nu va dura mult timp. Nu cred că este vorba de o „politică românească”, așa cum o numește Nicolae Iorga, ci mai degrabă de o politică de interese, pentru că Vasile Lupu dorea în mod expres cucerirea Transilvaniei, depinzând în acest sens de ajutorul militar sau măcar politic al Munteniei, pe când domnitorul Matei Basarab căuta o alianță care să-i îndepărteze temerile unui atac din partea domnului moldovean. Noua politică externă a principelui ardelean devenea din ce în ce mai agresivă, fiind destul de periculoasă pentru cele două țări românești. Era timpul ca domnitorii români Matei Basarab și Vasile Lupu să încerce o împăcare, să se unească în apărarea și promovarea românismului. O asemenea acțiune va fi începută probabil încă din anii de păstorire ai Mitropolitului Ilie Iorest.

Ofensiva asupra Transilvaniei începe pe cale diplomatică. Probabil în luna decembrie 1642, domnitorul moldovean Vasile Lupu, cu autoritatea sa arhicunoscută, trimite sultanului o scrisoare prin care-i cere sprijin militar pentru cucerirea Transilvaniei. Textul scrisorii ne arată că ofensiva era foarte bine pusă la punct și, cu sprijinul armatelor turcești, muntene și tătare, Vasile Lupu dorea să cucerească provincia pe care o râvnea de mult timp. Reproducem un

pasaj din această scrisoare care descoperă încă o dată visurile monarhice ale domnitorului moldovean, dar și conștiința că românii din Transilvania așteptau nerăbdători reactualizarea marilor luni de glorie aduse de Mihai Viteazul: „Cu Ardealul e lucru ușor, căci știu căile pe care poate fi atacat. Cele din Moldova și Țara Românească le știu bine: pe de o parte Pașa de Timișoara, de alta turcii, tătarii, moldovenii, muntenii. Să se mai adauge că în Ardeal mai mult de o treime sunt români, cărora, făgăduindu-li libertate, îi voi ușa fără zăbavă împotriva ungarilor. Și astfel vor avea războiu în țară și în afară și nici nu vor ști unde să se întorcă”¹.

Se pare că această scrisoare a fost trimisă sultanului după expediția de la Azov a lui Vasile Lupu și interceptată de poloni. Din păcate, o copie a acestei scrisori ajunge în data de 14 ianuarie 1643 la curtea imperialilor, care o trimiseseră de urgență împăratului și acesta principelui ardelean Gheorghe Rakoczy. Fragilitatea relației de prietenie dintre cei doi domnitori de la răsărit și de la apus de Carpați avea să se distrugă într-o clipă. Așa cum arătam, visurile hegemonice ale lui Vasile Lupu neglijau realitatea politică externă. El nu avea să primească vreun ajutor de la turci și nici din partea domnitorului muntean Matei Basarab. În consecință, încercarea lui Vasile Lupu de a elibera Transilvania de sub stăpânire maghiară nu doar că nu a avut o finalizare fericită, ba, dimpotrivă, a dus la o înrăutățire a relațiilor dintre cei doi conducători de state, situație resimțită și la nivel bisericesc. Această politică externă antimaghiară a lui Vasile Lupu, continuată și după această tentativă², a făcut pe principele Gheorghe Rakoczy să renunțe la compromisurile făcute domnului

¹ „De Transylvania facile est negocium: vias ego quibus aggredienda est ex Moldavia et Transalpina novi optome. Inde Passa Temesvariensis, hinc Ottomani, Scychae, Moldavi, Transalpini. Accedit quod in Transylvania plus quam tertia est pars Valachorum, quibus promissa libertate, eos contra Hungaros sine mora incitabo, ac sic domi forisquo bellum habebunt, nec quo se vertere scient.” Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, Valenii de Munte, 1937-1938, p. 107; I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1928-1946, p. 97.

² Despre această dorință a unirii Transilvaniei cu Moldova ne vorbește și nobilul maghiar Sigismund Prepostvary, într-o scrisoare de pe 1 noiembrie 1643 trimisă împăratului, la Viena: „Voievodul Moldovei, cu foarte multă oștire (adăugându-se și ajutorul tătarilor), are de gând să gonească din scaunul lui pe Domnul Țării Românești și, dacă poate să-l biruie, este cu totul hotărât (omne propositum id haberet) să se îndrepte, el și oastea sa, împotriva prințului Ardealului”. N. Iorga,

moldovean și să-și revizuiască atitudinea sa filoromână și de tolerare a Ortodoxiei transilvane.

Ochii autorităților ardeleni au fost îndreptați imediat, cu ură, spre Mitropolitul Ilie Iorest. Clipa mult așteptată de calvini a sosit! Apostolul românismului și al Ortodoxiei în Transilvania putea fi înlăturat și aceasta nu oricum. Hirotonit în Muntenia de Mitropolitul Teofil, protejat de domnitorul Matei Basarab, care-i oferise și numeroase daruri, iubit de transilvăneni, Ilie Iorest trebuia înlăturat din scaunul mitropolitan. Însă motivele invocate de autoritățile ardeleni nu puteau fi de ordin politic, ci trebuiau inventate niște acuzații religioase, care să convingă pe români de necesitatea și corectitudinea acestei destituiri. Așadar, procesul înscenat trebuia să aibă drept capete de acuzare fapte ce contravin din punct de vedere canonic vieții duhovnicești a unui ierarh.

2. Condamnarea Mitropolitului Ilie Iorest

Meșteșugul făuririi acuzațiilor era bine cunoscut de autoritățile maghiare, care speculau atitudinea filocalvină a numeroșilor nobili și preoți, ce garantau aceasta prin propriu statut social. Oficialitățile calvine nu aveau decât rolul de a constata și de a da verdictul de apostazie a mitropolitului de la misiunea încredințată lui. Cel care a condus acțiunea de înlăturare a Mitropolitului Ilie Iorest a fost Gheorghe Csulay, „popa cel mare”, cel care era exponentul românilor maghiarizați și calvinizați. El funcționa la curtea lui Gheorghe Rakoczy ca predicator, pentru ca, mai târziu, datorită meritelor sale în propagarea calvinismului, să fie numit, între 1650 și 1660,

Recherches dans les Archives Royales de la Haye, în „Buletinul francez al secției istorice al Academiei Române”, 1936, p. 7, *apud Idem, Istoria românilor...*, p. 121. Aceeași intenție ne-o dezvăluie și cronicarul sas G. Kraus din Sighișoara, contemporan evenimentelor, care ne informează că pentru atingerea acestui scop Vasile Lupu avea de partea sa ajutorul sultanului, al palatinului Wesselenyi, guvernatorul Ungariei inferioare, și al vizirului din Buda. Visul domnului moldovean era acela de a da Țara Românească spre stăpânire fratelui său Gheorghe, Moldova ginerele său Timuș, iar el însuși să stăpânească Transilvania. Aceste planuri ne arată de ce Vasile Lupu dorea atât de mult să cucerească Transilvania. Vezi: Ș. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ediția a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 86; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Tipografia Casa Școalelor, București, 1915, p. 245.

superintendent al românilor transilvăneni, luând astfel locul lui Ștefan Katona Geleji. Acest Csulay umblase prin Țara Făgărașului, prin Hațeg (unde avea cu siguranță o influență majoră, pentru că acestea erau ținuturile sale natale) și prin Banat, căutând protopopi „care ar vrea ei să aibă locul vlădicăi, pârându-l și răsturnându-l”³. Desigur, o asemenea propunere nu putea fi trecută cu vederea, preoții ortodocși maghiarizați aducând plângeri principelui, care găsi astfel baza legală pentru înlăturarea mitropolitului transilvănean.

Acuzațiile care i s-au adus erau diverse și le găsim sintetizate la canonicul Augustin Bunea, cel care a numit pe Mitropolitul Ilie Iorest „apostat”: „Când Iorest a primit aceste condițiuni (cele douăzeci și patru impuse de fapt lui Meletie, *n.n.*), el s-a lepădat de la dogma principală a Bisericii apusene și orientale despre șapte Taine instituite de Domnul Christos, deoarece catechismul calvinesc recunoaște numai două taine: botezul și cuminecătura. Dar el nu numai a primit aceste condițiuni, ci le-a și împlinit, căci, îndată ce sosi în prima jumătate a lui Noembrie 1640 la Alba Iulia, tipări *Catechismul calvinesc* (...). Un om, care pentru a putea ajunge «Vlădică» să lăpeda de o dogmă fundamentală a bisericii ce avea să o păstorească, nu putea fi nici în altă privință bărbat de caracter integru, ci un rătăcit”⁴. În sprijinul acuzațiilor sale, Bunea aduce trei documente contemporane: un fragment din cronica lui G. Hane, decretul de numire ca mitropolit al Transilvaniei al lui Simeon Ștefan de către principele Rakoczy, de pe 10 octombrie 1643, precum și sentința Sinodului ce a condamnat pe Mitropolitul Ilie Iorest, sentință formulată de protopopii români adunați cu această ocazie.

Primul document citat de Bunea arată că Mitropolitul transilvănean Iorest, atunci „când vizita bisericile supuse păstoririi sale, nu-și împlinea datorințele de păstor evlavios și de episcop înțelept, ci slujba de om de nimica plin de răutate, și se arăta în casă și afară ca cel mai desfrânat om. Deoarece cu preotesele tinere și cu alte mueri frumoase ale românilor ducea o viață înfiorător de destrăbălată. În contra lui s-au prezentat plângeri la principele și, după ce s-a constatat că acelea sunt adevărate, Orest a fost supus judecății (...)”⁵.

³ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, I, p. 243.

⁴ A. Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Arhidiecezană, Blaj, 1904, p. 243.

⁵ *Ibidem*, p. 244.

Acest document nu este relevant pentru a susține acuzațiile aduse Mitropolitului Ilie Iorest, pentru că Georg Kraus și, mai apoi, acest G. Hane, greșesc susținând că acest mitropolit transilvănean, impus de domnitorul muntean Matei Basarab, ar fi fost omorât în 1638⁶. Netemeinicia afirmațiilor este evidentă, pentru că în acel anul păstora în Transilvania Mitropolitul Ghenadie.

Augustin Bunea, îndoindu-se și el, probabil, de autenticitatea primului document și de obiectivitatea lui, apelează apoi la un decret oficial, dat de însuși principele Gheorghe Rakoczy în octombrie 1643. Printre altele, documentul arată că „Ilie Iorest, neținând samă de statul său bisericesc, în calitatea sa de cap al bisericilor de riturile amintite (*ortodoxe, n.n.*), în loc să întreacă pe ceilalți păstori supuși oficiului său de vlădică, atât prin nevinovăția vieții, cât și prin sfințenia moravurilor și evlavie, și să le premeargă cu pildă bună ca o făclie aprinsă, a fost împins și cufundat în prăpastie prin moravuri, el și pornirile sale perverse, murdărindu-su cu fel de fel de pete împie și înjosind slujba sa de vlădică cu răutățile detestabile ale unei vieți destrăbălate. Acestea descoperindu-se și venindu-ne de la păstorii acelei secte (!) felurite plânsori despre nerușinarea și multele lui excese, în sfârșit s-a întrunit Săborul mare (...) și a fost aflat vinovat de toate crimele blăstămate, cu care a fost acuzat”⁷. Canonicele Bunea nu mai citează separat sentința de acuzare dată de Sinod, incluzând-o probabil pe aceasta în textul de mai sus. Vedem, așadar, că protopopii și preoții adunați în sobor îl condamnă pe Mitropolitul Iorest pentru relele lui purtări, pentru *nefandae vitae maculae*, adică pentru că este bețiv, stricat, că petrece cu popi tineri și cu femei⁸. Înverșunat acuzator al mitropoliților

⁶ I. Lupaș și G. Brancovici, citați de Silviu Dragomir, identifică pe acest mitropolit cu Dosoftei al Transilvaniei (1624-1627). Cf. I. Lupaș, Un vlădică român năpăstuit în anul 1638, în Studii, conferințe și comunicări istorice, IV, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1928-1946; Silviu Dragomir, Fragmente din cronică sârbească a lui Gheorghe Brancovici, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, 1923, p. 10 sq. Chiar și așa, afirmația pare tendențioasă.

⁷ T. Cipariu, Arhivul pentru filologie și istorie, Blaj, 1867-1870, pp. 628-629, apud A. Bunea, op. cit., p. 245.

⁸ N. Iorga, Istoria românilor din Ardeal..., vol. I, p. 243, și Idem, Sate și preoți din Ardeal, Tipografia Göbl, București, 1902, p. 53. O cronică săsească, menționată de T. Cipariu în op. cit., p. 629, apud N. Iorga, Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor, ediția întâi, Vălenii de Munte, 1909, p. 324, acuză pe Iorest că petrece cu „femeiuștile mai tinere și frumușele ale popilor și ale altora”.

transilvăneni din secolul al XVII-lea, Augustin Bunea arată că „săborul de pe timpul lui Apafy a osândit pe Sava (Brancovici) tocmai așa precum săborul de pe timpul lui Gheorghe Rakoczy a osândit pe mitropolitul Orest, care săvârșise aceleași fărădelegi ca și urmașul său Sava”⁹.

Deși în parte tributar ideilor canonicului Bunea, istoricul Nicolae Iorga, făcând o paralelă între procesul înscenat lui Ilie Iorest și acela făcut lui Sava Brancovici, găsește numeroase asemănări, care făceau probabil parte din scenariul clasic al unui proces de condamnare al ierarhilor ortodocși. Astfel, Mitropolitul Sava Brancovici, „om bătrân aproape de moarte”, fusese judecat pentru viață necuvioasă, ca „răpitor de muieri”¹⁰, „curvariu și preacurvariu”, ca unul ce săvârșise un *horrendum incestus vitium* cu soția propriului frate (*soror consanguinea*)¹¹.

De ce s-a recurs la această mascaradă, la această falsificare a unui proces și a unor mărturii? Mitropolitul ortodox trebuia destituit în mod legal, fără a se sesiza aspectul interconfesional, pentru că *Approbatæ Contitutiones*, lege din 1591, interzicea ferm aplicarea violenței unei persoane datorită statorniciei sale în credință sau spre a o sili să îmbrățișeze o altă credință¹². Să nu uităm că Mitropolitul Ilie Iorest era judecat public, după legile Principatului, și orice abuz în desfășurarea acestui proces nu putea fi acceptat, ținându-se cont și de sprijinul de care se bucura el în rândul populației ardeleni și nu numai.

Netemeinicia acuzațiilor este arătată de formularea vagă, fără nici o precizare, de date și de fapte, repetarea lor, cuvânt cu cuvânt, și în cazul procesului lui Sava Brancovici, ceea ce ne confirmă încă o dată ipoteza că e vorba de o procedură standard. Că născocirea acestor acuzații face parte dintr-un proces bine înscenat, al cărui sfârșit se întrezărea de la început, ne-o arată unele documente contemporane, precum și analizele marilor istorici. De exemplu, Mitropolitul

⁹ Dr. A. Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1906, p. 46.

¹⁰ I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, vol. I, Editura Scrisul Românesc S.A., Craiova, 1933, p. 263.

¹¹ N. Iorga, *Sate și preoți...*, p. 76.

¹² *Approbatæ Contitutiones*, I, titlul I, art. 8, *apud* A. Bunea, *Ierarhia românilor...*, p. 246, text în limba maghiară.

Varlaam arată că Iorest nu putea fi înlăturat altfel decât prin incriminarea lui morală: „(...) Dacă au trecut trei ani de la înscăunarea lui Orest, a sculat diavolul, care urăște cele bune, pe popa cel mare al craiului, anume Gheorghe Ciulai, care se află în eresul luteran, în care sunt și craiul și toți ungurii. Și l-a clevetit pe Orest, arhierul creștinilor români, la craiul Rakoczy Gheorghe. Și au adus mărturii mincinoase și i-a făcut mare nedreptate (...)”¹³. Istoricul Nicolae Iorga arată că toate acuzațiile acestea sunt un mare neadevăr, pentru că acest păcat nimeni din clerul ardelean din acea vreme n-ar fi fost în stare a-l săvârși. Tot el arată că în aceeași temniță în care a fost închis Mitropolitul Ilie Iorest au stat „mulți preoți și creștini”, care, desigur, nu aveau aceleași legături neîngăduite cu „femeiuștile frumușele” și că toate acestea le-a îndurat „nu pentru vreo vinovăție, ci pentru credința creștinească, deoarece nu voia să se întoarcă la luteranism (sic!)”¹⁴.

Pentru ca înlăturarea mitropolitului să pară legală, să fie în conformitate cu legile bisericești ortodoxe, acesta trebuia judecat de o „adunare obștească a tuturor protopopilor și păstorilor de riturile grec și sârbesc”. Această adunare, care avea între atribuții și acelea de numire și de destituire a mitropolitului, era Soborul Mare. Acest sobor, care se compunea, după cum am arătat, din protopopi, unii preoți, titori și jurați, s-a întrunit și în cazul judecării Mitropolitului Iorest. Titorii și jurații aveau funcții executive și din rândul lor făceau parte și laici. Deși Soborul Mare apare ca organul suprem de conducere al Bisericii transilvane, totuși drepturile sale erau limitate de dictatura principelui, care avea libertate nedeterminată de a se amesteca în lucrările lui. Influențat de situația politică existentă sau de orice inconvenient, principele abuza serios de acest drept, așa cum s-a întâmplat, după cum vom vedea, și în cazul lui Ilie Iorest și cum se va întâmpla, mai apoi, cu Mitropolitul Sava Brancovici¹⁵.

Și totuși, canonic, un episcop nu putea fi judecat de protopopii și preoții din episcopia sa, ci el trebuia judecat de un sinod care să aibă în compunere și episcopi¹⁶. Așadar, Ilie Iorest trebuia judecat

¹³ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane (1599-1699)*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1940, p. 230.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria bisericii românești...*, pp. 324-325.

¹⁵ Pentru mai multe informații referitoare la Soborul Mare, a se vedea: Pr. M. Cotoleto, *Zaonicul Sfântului ierarh Sava Brancovici*, în „BOR”, an LXXIX (1961), nr. 7-8, pp. 760-770.

¹⁶ Cf. *Pravila de la Tîrgoviște (1544)* și Canonul al 9-lea al Sinodului IV Ecumenic.

de Sinodul Mitropolitan al Mitropoliei Țării Românești, unde a fost hirotonit și de care depindea jurisdicțional Biserica Transilvaniei¹⁷. Prezența laicilor în acest sinod, care vor fi fost în majoritate maghiari calvini, accentua incorectitudinea judecării. „În sfârșit s-a întrunit Săborul Mare al tuturor protopopilor și preoților românesci de rit grecesc și sârbesc și în acest săbor, observându-se toate cele ce trebuie să se observe de drept și după obiceiul consistoriului lor, Orest a fost tras în judecată și a fost aflat vinovat de toate crimele blăstămate, cu care a fost acuzat, constatându-se toate acestea din foarte multe depuneri certe, adunate din acte autentice și din mărturisirile altor persoane vrednice de crezământ și arătate în fața săborului. Astfel, cu votul și consensul unanim al preoților, a fost judecat să fie înlăturat din oficiul său vlădicesc și ca să nu se murdărească și preoțimea cu oarecare pată, atingându-se de el, a fost judecat mai departe, să fie dat și extrădat magistratului civil spre a-l pedepsi cum se cuvine.”¹⁸ Din acest text deducem că acuzațiile existente erau însoțite de probe, de plângerile unor oameni influenți, probabil nobili maghiari calvini. G. Șincai susține că sinodul convocat pentru destituirea lui Iorest nu era Soborul Mare obișnuit, ci că toți preoții și protopopii amintiți în diplomă, ce au judecat și condamnat pe mitropolit, erau calvini¹⁹. Ipoteza poate fi adevărată, încercându-se astfel manipularea clericilor ortodocși, care nu ar putea să respingă hotărârea sinodului format din delegații lor.

Inventarea acestor acuzații face ca procesul să semene foarte mult cu cel intentat Mitropolitului Sava Brancovici²⁰. Înviniuirile sunt cât se poate de grave, însă, așa cum remarcă și A. Bunea, nimeni nu

¹⁷ A. Bunea, *Mitropolitul Sava...*, p. 55.

¹⁸ T. Cipariu, *Arhivul...*, pp. 628-629, apud A. Bunea, *Ierarhia românilor...*, p. 245, și *Idem, Mitropolitul Sava...*, p. 46.

¹⁹ Cf. Ep. Melchisedec, *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul, în specialul cu calvinismul, în veacul XVII-lea*, extras din Analele Academiei Române, seria II, tom XII, Mem. Secș. Ist., Editura Tipografiei Carol Göbl, București, 1890, p. 61.

²⁰ Redăm un citat din textul procesului Mitropolitului Sava: „Sava Brancovici, neținând seama nici de legile cele dumnezeiești, nici de cele omenești, și părăsind datoria dregătoriei sale, nu s-a îngrozit cu groaznice și urâte păcate a se întina și a se pângări, carele pe Caterina Temesvary, muierea unui nemeș, anume Valentin Szenasy de Kolozsvar, cu haine bărbătești îmbrăcată au făcut a se răpi și la sine a se duce și pe aceia, fiindu-i lui rudenie împotriva legii rudeniei, țiitoare la sine o au ținut, apoi fugind în părțile turcești și de mai sus zisă rudenia sa, ca pe o țiitoare la sine a se duce au făcut.” A. Bunea intercalează aici cuvintele: „și-n multe

putea fi bătut pentru a fi determinat să îmbrățișeze altă credință, pentru că statornicia în credință nu intra sub incidența legilor existente. Acuzațiile sunt neîntemeiate, cu atât mai mult cu cât tradiția și documentele contemporane arată că în timpul domniei lui Gheorghe Rakoczy au existat și alte fărâdelegi săvârșite de autorități împotriva clericilor ortodocși²¹.

Procesul era unul obișnuit, cu martori, s-au redactat protocoale și s-a hotărât, pe temeiul lor, caterisirea „nevrednicului”, dar mai ales „nefolositorului” vlădică. Condamnarea mitropolitului pentru desfrâu aducea, după o lege din 1619, pedeapsa caterisirii lui și plata unei sume de bani²². Acum însă, Soborul Mare a fost mult mai aspru, încât lui Iorest i se anulează orice drept de a sluji, ba chiar, lucru foarte rar în istorie, clericii își dau ierarhul spre pedepsire în mâna autorităților civile.

Cronicarul G. Hane mărturisește că „Orest a fost supus judecății și, dovedindu-se vinovat înaintea Sinodului, la ordinul principelui, a fost bătut cu vergi (*virgis caesus est*)”²³. Așadar, Ilie Iorest a fost pedepsit conform legii prin bătaie cu vergi, încât „se vorbea prin orașe, între străini, de pedepsirea «călugărului valach», și de rușinosul trecut

locuri cu aceia curvie a făcut, din care nelegiuită împreunare cu dânsul îngrecată (?) prunc au născut”. Conform aceluiași, Soborul a constatat că Sava Brancovici păcătuiuse cu rudenii sa, Caterina Temesvary, și cu sora mai mică a acesteia și cu alte femei măritate. Cf. A. Bunea, *Mitropolitul Sava...*, pp. 43-44. „A lăsat mănăstirea Bălgradului a se pustii, a se strica și a se surpa și a părăsit neîngrijită tipografie limbii românești și alte bunuri și venituri ale mai sus zisei mănăstiri sau neîngrijindu-le sau risipindu-le le-au prăpădit.” Cf. Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656-1683)*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1939, p. 75.

²¹ În 1638, în cetatea Eciului, zona Turzii, un vlădică al românilor din Ardeal a fost aruncat din cetate și apoi omorât pentru că a refuzat să boteze un câine al principelui. În același an, Mitropolitul Dositeiu (Dosoștei) a fost legat în lanțuri și pus să zugrăvească palatul principelui din Iernut. Cf. I. Lupaș, *Cronicari și istorici...*, pp. 152 și 37.

²² „(...) cei ce sunt de aceștia precum: ucizătorii, preacurvarii, cei ce înjură numele lui Dumnezeu, furii, fermecătorii și alții de aceștia, fără nici o căutare la față să fie pedepsiți după blăstămăția lor; și oficialii, sub pierderea dregătoriei să nu pedepsească pe aceștia în bani. Persoanele necăsătorite încă întâiu să se vergeleze, apoi să se roage de iertare de biserică; iară dacă se vor lua, să nu se vergeleze, ci numai să se roage de iertare de eclesie.” *Approbatæ Constitutiones*, partea a treia, tit. 47, art. 21, *apud* A. Bunea, *Mitropolitul Sava...*, p. 48, și *Idem, Ierarhia românilor...*, p. 246.

²³ Cf. A. Bunea, *Ierarhia românilor...*, p. 244.

care meritase această osândă²⁴. Considerând că toate acestea nu ar fi fost de ajuns, Mitropolitul Ilie Iorest a fost aruncat în temniță, împreună cu toți aceia care îl sprijiniseră, preoți și mireni. De asemenea, a fost obligat să plătească o amendă de o mie taleri, pe care o plăti însă principele „din marea lui milostivire”, cu condiția ca să garanteze pentru înapoierea acestei sume douăzeci și patru de transilvăneni²⁵. Aceasta o mărturisește și Mitropolitul Varlaam: „(...) și tot ce au avut au luat de la el și l-au legat și l-au închis în temniță, nouă luni a pățimit, fiind izgonit, și cu el o mulțime de preoți creștini, nu pentru altă vină decât pentru credința creștină, voind să-i convertească la luteranism. Și cum nu avea ce să-i facă, văzând că ține tare și neclintit la credința sa, i-a dat craiul Rakoczy Gheorghe, pentru douăzeci și patru de chizeși, o mie de taleri, ca să întoarcă degrabă acești bani, o mie de taleri, vistieriei craiești; și slobozindu-l să adune și să plătească pentru acei chizeși²⁶”.

Presupunem că Ilie Iorest a fost închis în temnița din Alba Iulia începând cu februarie 1643, ceea ce înseamnă că șederea sa aici s-ar fi sfârșit prin luna noiembrie a aceluiași an. Actul „binefăcător” al principelui Gheorghe Rakoczy de a plăti cei o mie de taleri percepuți ca amendă conform legii civile, o sumă enormă pentru acel timp, dar mai ales pentru posibilitățile financiare reduse ale mitropolitului

²⁴ Ilie Iorest „a fost legat cu lanțuri grele la mâini și la picioare, dus înaintea bisericii din Alba Iulia și acolo, în fața bisericii, despuiat de haine, bătut cu nuiiele”. Cf. *Viața și slujba sfinților ierarhi și mărturisitori Iorest și Sava, mitropoliți ai Ardealului, ce se prăznuiesc în ziua de 24 aprilie, și a cuvioșilor mărturisitori ai drepteii credințe Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara și a mucenicului Oprea din Săliște, ce se prăznuiesc în ziua de 24 octombrie, alcătuită de o comisiune instituită de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1957, p. 29; Vezi și: G.I. Moiescu, *Istoria Bisericii Române. Manual pentru institutele teologice*, EIBMBOR, București, 1957, p. 29; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 245; *Idem*, *Istoria bisericii românești...*, p. 324; *Idem*, *Sate și preoți...*, pp. 54, 76, 638; I. Lupaș, *Documente...*, p. 230.

²⁵ Se pare că Ilie Iorest era scos din când în când din temniță pentru a fi dat ca exemplu celor ce nutreau aceleași gânduri, fiind înfățișat în fața Catedralei din Alba Iulia. Cf. *Viața și slujba...*, p. 61 (Sinaxar).

²⁶ I. Lupaș, *Documente...*, p. 230.

transilvănean, trebuie interpretat ca o strategie a acestuia de a arăta vecinilor lui ortodocși marea sa toleranță religioasă²⁷.

Privarea de libertate a Mitropolitului Ilie Iorest aduce două mari semne de întrebare la care istoricii nu au știut să răspundă.

Prima dintre dificultăți ar fi aceea a scrisorilor de care se pare că a fost lipsit Mitropolitul Ilie Iorest. Cronicarul sas Herman, citat de T. Cipariu, provoacă pe cercetători: „Și i-au luat pe seama fiscului toate bunurile, între care au aflat și niște scrisori grecești și românești, ce le adusese mai înainte din Valahia, în care erau scrise toate vistierile cele îngropate pe la mănăstiri și pe la alte locuri din Valahia și din Ardeal, cu care mult s-a folosit Rakoczy; mai ales a aflat el o scrisoare care arăta marea vistierie a Craiului Ioan al II-lea, cea lângă Sibiu, la Orlatu, sub munți, aproape de râul numit Sibiu, îngropată. Acolo a poruncit Rakoczy să sape foarte afund, mai în două luni, dar aflat-au ceva sau nu, nu se știe. Scrisorile care grăiau despre vistierile care erau îngropate la mănăstirile din Valahia, le-a trimis Rakoczy lui Mateiu-Vodă, care mult s-a folosit cu dânsule”²⁸. Istoricul Nicolae Iorga arată că aceste „scrisori” erau de fapt vechi acte ale Mitropoliei Transilvaniei²⁹, părere căreia tindem să-i dăm dreptate.

Cea de-a doua incertitudine este legată de pictarea palatului principelui din Iernut (azi în jud. Mureș). Incertitudinea a fost provocată de un fragment din *Cronica sârbească* a lui Gheorghe Brancovici, fratele viitorului Mitropolit Sava Brancovici. Acesta, enumerând cronologic mitropolii Transilvaniei, uită de Ilie Iorest, menționând ca vlădică, după Ghenadie, pe Dosoftei, prezentat în acest document ca fiind meșter zugrav. Textul respectiv a dus în eroare mulți istorici care au crezut că este vorba doar de o confuzie de nume, faptele amintite fiind de fapt săvârșite de Iorest. Dar să vedem ce relatează cronică: „Cea dintâi prigonire a calvinilor, înainte de Mitropolitul Sava

²⁷ Suma cerută era foarte mare, de vreme ce Mitropolitul Iorest nu a putut-o aduna nici în Moldova. Pentru a ne putea da seama de valoarea acestei răscumpărări, a se vedea prețurile unor animale și produse țărănești valabile în 1642, exprimate în florini, ținând cont că un taler era egal cu doi florini. Vezi Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (sec. XVII-XIX)*, Editura Eminescu, București, 1985, p. 117.

²⁸ T. Cipariu, *Acte și fragmente*, Tipografia Seminarului Diecezan, Blaj, 1855, p. 191, *apud* Ep. Melchisedec, *op. cit.*, p. 65.

²⁹ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 245.

Brancovici, împotriva ortodoxiei noastre a fost sub Mitropolitul Ghenadie, în zilele stăpânirii domnului Gavril Bethlen, în anul domnului 1619, iar zilele vieții sale s-au sfârșit în anul Domnului 1629. A doua prigonire împotriva ortodoxiei noastre a fost sub Mitropolitul Dositeiu, care nu numai în temniță cu cununa de mucenic a preaslăvit pe Dumnezeu Cel Preabun, ci, fiind maestru zugrav, legat în lanțuri de fier, fu silit a împodobi cu zugrăveală, palatul principelui în castelul din Iernut, în zilele de domnie a lui Gherghe Rakoczy I, în anul Domnului 1638, iar viața acestuia se sfârși în anul Domnului 1648³⁰.

Se poate spune că acest fragment de cronică a creat o diversiune, făcând pe istoricul S. Meteș nu doar să înlocuiască numele lui Dosoftei cu acela al lui Iorest, ba chiar să schimbe datele istorice menționate în document. Astfel, el arată că „e interesant că pe scaunul mitropolitan din Alba Iulia a stat un arhiepiscop, care a fost și zugrav, suferind temniță pentru lege și neam. Iată ce ne spune Gheorghe Brancovici în cronică sa: «A doua prigonire împotriva ortodoxiei a fost sub Mitropolitul Iorest (nu Dositeiu), care nu numai în temniță cu cununa de mucenic a preaslăvit pe Dumnezeu Cel Preabun, ci fiind maestru zugrav, legat în lanțuri de fier, fu silit a împodobi cu zugrăveală palatul principelui, în castelul din Iernut, în zilele de Domnie a lui Gheorghe Rakoczy I, în anul 1643»³¹. Ștefan Meteș adaugă că această pictură a fost realmente executată, pentru că, în 1680, aceasta a fost văzută chiar de autorul respectivei cronici, Gheorghe Brancovici, atunci când a vizitat pe fratele său Sava, ce era arestat în castelul din Iernut³².

Însă Ștefan Meteș nu este singurul care susține această teorie. Colegiul de autori ai manualului de *Istorie a Bisericii Române*, în frunte cu G.I. Moisescu, susțin și ei că, în cele nouă luni de temniță,

³⁰ Silviu Dragomir, *Fragmente din cronică...*, p. 69. Acest studiu păstrează fragmente în limba slavonă, copiate după manuscrisul original al lui Gheorghe Brancovici, precum și traducerea lor în limba română. *Ibidem*, pp. 13-51 și 52-70; I. Lupaș, *Cronicari și istorici...*, p. 37.

³¹ Ș. Meteș, *Din istoria artei religioase române...*, vol. I: „Zugravii bisericilor române”, extras din Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania pentru anii 1926-1928, Editura Progresul, Cluj, 1929, p. 114.

³² *Ibidem*; I. Lupaș, *Cronicari și istorici...*, pp. 28-37 *passim*.

Mitropolitul Ilie Iorest ar fi pictat palatul din Iernut³³. O afirmație asemănătoare găsim și în *Viața și slujba Sfântului Ierarh Iorest*³⁴. Ba chiar, literatura de specialitate menționează pe Mitropolitul Iorest ca zugrav al castelului din Iernut, în 1643³⁵.

Așa cum am văzut, mai toate lucrările care au dat răspunsuri acestei dileme și-au întemeiat afirmațiile pe acea *Cronică sârbească* a lui Gheorghe Brancovici. Istoricul Silviu Dragomir, care a analizat acest document, arată lipsa lui de obiectivitate, lacunele, dar și adausurile istorice. Și totuși, atunci când se referă la Mitropolitul Sava, cronică menționează documente autentice, originale, pe care fratele său Gheorghe le-a avut în fața ochilor³⁶.

Așa cum am argumentat, confuzia referitoare la acel mitropolit care a pictat palatul din Iernut este destul de mare. Mai întâi, Mitropolitul Ghenadie nu a păstorit între 1619 și 1629, iar Dositei nu a putut păstori până în 1638, anul în care mitropolit al transilvănenilor era Ghenadie. În acest an, nici Iorest nu era ales vlădică al Transilvaniei și nu avem vreo mărturie cum că el ar fi murit în 1648. Așadar, Mitropolitul Ilie Iorest nu putea fi nicidecum autorul acestei picturi murale, ci acesta trebuie să fi fost, mai probabil, Mitropolitul Dosoftei al Transilvaniei.

Necinstitul proces înscenat Mitropolitului Ilie Iorest dădea la suprafață încă o dată prozelitismul violent calvin, dar și statornicia în credință a înaltului cler transilvănean. Contemporanii unguri, calvini, nu au ezitat să denigreze persoana Mitropolitului Iorest și după plecarea sa din Transilvania. De pildă, pe 21 mai 1647, principele Gheorghe Rakoczy, în decretul de confirmare a protopopului Ștefan

³³ G.I. Moisescu, *op. cit.*, vol. II, p. 29. Interesant este faptul că această afirmație se bazează, încă o dată, pe mărturia lui Gheorghe Brancovici, care, după cum am văzut, este foarte ambiguă.

³⁴ Izvorul citat nu mai argumentează această ipoteză cu fragmentul de cronică amintit, ci se sustrage de la posibilele învinuiri, arătând că „mai spun credincioșii” că Rakoczy l-a pus pe Ilie Iorest în lăntuit să înfrumusețeze palatul cu chipuri și poadoabe zugrăvite. Cf. *Viața și slujba...*, p. 29. Slujba Utreniei sfântului, în Cântarea a 6-a, spune în chip metaforic: „În lanțuri ai fost pus ca să zugrăvești castelul, tu, cel întru care chipul lui Hristos s-a zugrăvit cu vopsele frumoase ale chinurilor”. *Ibidem*.

³⁵ Prof. Virgil Vătășianu ș.a., *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1970, p. 168.

³⁶ Silviu Dragomir, *Fragmente din cronică...*, pp. 8-10.

pentru Țara Făgărașului, scrie: „La fel am încuviințat și noi mai înainte vlădicului Ilie Iorest acest drept (dreptul de inspecție asupra Țării Făgărașului, *n.n.*), dar el neștiind prețui milostivirea noastră de a-și purta (dregătoria) după rânduiala slujbei sale, căzând apoi la osândă după mai multe legi de abatere, a fost și în închisoare, de unde fiind slobozit sub anumite condițiuni, deodată a fugit și a pribegit din țară”³⁷. Peste mai bine de un secol, Samuil Micu scria despre Mitropolitul Iorest: „(...) din pismă au din adevăr, Dumnezeu știe, au fost pârât ca și cum ar fi om cu viață necuviincioasă și scandaloasă, pentru care lucru, din porunca lui Rakoczy, Domnul Ardealului, la Bălgrad în consistoriu au fost judecat și lăpădat din episcopie și dat în mâini mirenești să se pedepsească. Alții zic că pentru împotrivirea cea păstoricească cu care s-au pus împotriva eresului calvinesc și nu au voit a primi împărtașirea lui la carea domnul țării îl silea, au fost lepădat din episcopie, și ca să nu vază că pentru credință pătimeste, i-au scornit nume rău și i-au făcut pâră mincinoasă”³⁸.

3. Întoarcerea în Moldova

Episcopul Melchisedec lansează ipoteza că Ilie Iorest ar fi fost eliberat datorită intervențiilor celor doi domnitori români³⁹. Cert este că, după eliberarea din temniță, Ilie Iorest nu-și reprimește scaunul mitropolitan, ci se întoarce la mănăstirea sa de metanie, la Putna. Desigur, greutatea misiunii sale vlădicești, încununată cu dese călătorii în cele mai îndepărtate ținuturi ale Transilvaniei, la care se adaugă lunile de grea temniță și de suferință, îl puneau pe Iorest în imposibilitatea de a pleca în Moldova imediat după eliberare (noiembrie 1643). Fiind în pragul iernii, a amânat plecarea spre Putna, fiind găzduit astfel, în Alba Iulia, poate de unul dintre cei douăzeci și patru de chezași. Așadar, iarna 1643-1644 a petrecut-o în Transilvania și poate abia în primăvara următoare a trecut munții în Moldova. Alte știri despre el nu mai avem, până în iunie 1645, când primea recomandarea Mitropolitului Varlaam și a domnitorului Vasile Lupu pentru a merge în Rusia pentru a strânge suma de bani cu care era dator pentru vistieria principelui.

³⁷ I. Lupaș, *Documente...*, p. 237.

³⁸ S. Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Editura Științifică, București, 1963, p. 102.

³⁹ Ep. Melchisedec, *op. cit.*, p. 64.

Puternica activitate cultural-bisericească desfășurată în Moldova în acest răstimp (1644-1645) ne face să credem că Mitropolitul Ilie Iorest al Transilvaniei nu a fost indiferent față de aceasta, ci s-a implicat efectiv, așa cum dator era s-o facă un ierarh. Faptul că el fusese mitropolit al Transilvaniei pentru aproape trei ani atrăgea atenția clerului moldovean, care lupta de mult timp la combaterea calvinismului transilvănean. Iorest era cel mai în măsură să aducă informații referitoare la prozelitismul calvin, la viața eclezială ortodoxă în acest context, la situația social-economică a transilvănenilor ortodocși.

Deloc întâmplător, anii 1644-1645 sunt cei în care se convoacă la Iași sau Suceava un sinod ce va condamna *Catebismul calvinesc* apărut în 1640 în Transilvania. În timpul mitropolitului Ilie Iorest, în iulie 1640, la Prisaca apărea, „cu voia și cu porunca principelui”, „cu sfatul și îndemnarea și cu cheltuiala” predicatorului calvin G. Csulay, un *Catebism* scris în limba română (pentru ușurința recepțării), însă cu un conținut calvinizant. Tirajul acestei cărți nu a fost prea mare. Cu toate acestea, unul dintre exemplare a ajuns în mâna învățatului logofăt muntean Udriște Năsturel, fratele doamnei Elina, soția lui Matei Basarab. Cu ocazia unei vizite în Țara Românească, Varlaam descoperă acest *Catebism* „plin de otravă de moarte sufletească” și, odată întors în Moldova, spune el, „am chemat și am strâns săbtor dintr-amândouă părțile și din Țara Românească și din Țara Moldovei”⁴⁰. La acest sinod au participat ierarhii din cele două țări românești, egumenii marilor mănăstiri și poate marii cărturari ai timpului.

Așa cum arătam, este posibil ca la acest sinod să fi participat și fostul mitropolit al Transilvaniei, Ilie Iorest, care se afla atunci în Moldova, poate la Putna. Astfel, prezența sa la sinod a putut fi o reală revelație, acesta putând împărtăși celor prezenți adevărata situație eclezială existentă în Transilvania: amănunte legate de doctrina calvină, metode de prozelitism calvin, situația clerului și a credincioșilor transilvăneni, necesitatea unei intense activități apologetice în țările de peste Carpați, dar și necesitatea susținerii religios-morale a transilvănenilor din interior, prin acțiunea unitară a clerului ortodox transilvan. Participarea lui Ilie Iorest la sinod ar putea explica

⁴⁰I. Lupaș, *Documente...*, pp. 231-235.

faptul că el pleacă în Rusia abia după un an, și nu imediat, așa cum ar fi trebuit. Probabil același Iorest l-a ajutat pe Mitropolitul Varlaam la redactarea lucrării ce a fost aprobată în cadrul amintitului sinod, lucrare apărută cu titlul *Carte care se chiamă Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*⁴¹. Posibil, lucrarea cu caracter apologetic, dar și anticalvin, *Șapte taine a Bisericii* (1644) a primit, de asemenea, ajutorul Mitropolitului Iorest.

Mitropolitul Ilie Iorest a pătimit ca Mărturisitor al Ortodoxiei

Faptele Sfântului Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest, care au zidit și zidesc Biserica, ne motivează spre întărirea credinței, pentru că sunt săvârșite de un om, asemenea nouă, care nu a renunțat niciodată și în nici o împrejurare la credința sa. Prin viața sa sfântă, Mitropolitul Ilie Iorest a dovedit că interiorizarea duhului de viață făcător al Mântuitorului Hristos este posibilă. Oricine are ca punct de referință sfințenia Dumnezeirii Celei Întreite și se adapă din ea ca dintr-un izvor nesecat, făcând acest dar de sfințenie interior, ca prezență a harului divin mântuitor, nu poate ascunde această prezență ontologică, de taină, ci o descoperă lumii, o împărtășește altora. Sfântul Ierarh Ilie Iorest, făcându-se părtaș harului lui Dumnezeu, Cel în Treime slăvit, a fost pentru creștinii români ortodocși ca o lumină care, neputând fi pusă sub obroc, a luminat calea poporului lui Hristos, risipind întunericul învățăturilor eretice, arătând prăpăstiile cele pierzătoare de suflet. Lumina lui se descoperă tuturor celor care vor să o primească, făcându-i pe aceștia purtători de lumină și luminători în grădina binecuvântărilor Bisericii românești.

Sfânt reprezentativ al Ortodoxiei transilvănene, purtând pecetea duhului Bisericii Ortodoxe din Ardeal, Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest nu este modelul unei vrednicii personale, instruite, din întâmplare sau prin eforturi intelectuale, în Biserica Română, fie în Moldova, la Mănăstirea Putna, fie în Transilvania. El este dovada lucrării harului dumnezeiesc în om, dar și a răspunsului pe care laicul Ilie, iar mai apoi monahul Iorest l-a dat prin rugăciune, smerenie, mărturisire și sacrificiu. El nu este nici un mărturisitor izolat al

⁴¹Pr. Teodor Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în „MMS”, anul XXXIII (1957), nr. 10-12, pp. 775-790.

unei credințe pur personale, ci el este dovada sfințeniei celei vii lucrătoare în Biserică. El este sfânt mărturisitor, în care s-a întruchipat mărturisirea Bisericii însăși, mărturisirea poporului român drept-credincios. Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest este reprezentativ pentru spiritualitatea jertfelnică transilvăneană, dar, deși el poartă pecetea Bisericii de dincolo de Carpați, pecetea istoriei ei de încercare, el poartă, de fapt, pecetea duhului Ortodoxiei întregi, în unitatea ei indestructibilă, care este Hristos.

Sfântul ierarh și mărturisitor Ilie Iorest este un model de persoană înduhovnicită ce a transfigurat duhul acestei lumi în duh de luptă pentru adevăr și pentru dreptate, starea de umilință națională și religioasă în duh de biruință, egoismul în iubire, răstignind toate cele pământești în inima sa, făcând loc bucuriei împărtășirii de slava lui Dumnezeu. Astfel, acest martor și mărturisitor al Bisericii din Transilvania rămâne pentru noi un exemplu viu grăitor. Stăpânit de o conștiință responsabilă, având un puternic spirit jertfelnic, el ne îndeamnă la o imitare a sa, și aceasta pentru că întreaga sa viață și întreaga renunțare la sine a fost făcută cu ajutorul duhului lui Dumnezeu, după exemplul Fiului Său, Care S-a dat pe Sine jertfă pentru noi Tatălui. În Sfântul Ilie Iorest se descoperă, ca trăsătură definitorie a vocației sale, acel fior al responsabilității față de învățătura Bisericii străbune. Această responsabilitate, împlinită până la sacrificiu, nu e specifică unei anume categorii sociale, unui mediu cultural sau unei anumite instituții. Mulțimea mucenicilor mărturisitori ai Ortodoxiei este dovada acestei realități, că aceasta a sfințit pământul românesc, dovedind că acest neam își iubește credința, jertfindu-se la nevoie pentru ea.

Această conștiință de credință și de neam izvorăște din convingerea românului creștin ortodox că Biserica nu aparține doar Apostolilor și Ucenicilor cărora Hristos le-a încredințat spre pază toate marginile pământului, și prin ei ierarhiei slujitoare și sfințitoare, ci ea cuprinde, deopotrivă, în mod responsabil, pe toți credincioșii din orice vreme. Sfântul Iorest, ca unul ce a fost ales dintre oamenii de rând pentru a sluji lui Dumnezeu ca mitropolit al Transilvaniei, înviorază în sufletele noastre îndrăznirea mărturisirii drepte credințe. Astfel, el dovedește că unitatea clerului și a credincioșilor este icoană a unității dintre Hristos și Biserica Sa.

Exemplul iubirii jertfelnice a Mântuitorului Hristos a fost urmat de Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest, care, împreună cu ceilalți

sfinți, au pecetluit prin suferințe adevărul credinței lor ortodoxe. Cu toate acestea, Sfântul Ilie Iorest nu trebuie considerat o victimă, ci un luptător. Sacrificiul adus pe altarul Ortodoxiei de sfinții mucenici și mărturisitori nu trebuie să rămână pentru noi un simplu *remember*. Istoria mântuirii neamului românesc trebuie să fie scoasă de sub praful arhivelor, redescoperită și pusă astăzi, mai mult ca oricând, în valoare, pentru că aceasta nu ne dezvăluie un trecut impersonal, ci un trecut ce se reflectă în prezent și determină viitorul. Ea consemnează faptele de glorie ale noastre, dar le și anticipă, asemenea unei creații continue. Atmosfera spirituală pe care o respiră un popor în prezent pentru a supraviețui și a forma viitorul este singura care „oxigenează” sângele românului, îi hrănește țesuturile, îi modelează anatomia. Valoarea unui neam nu se măsoară cu nimic material, ci criteriul axiologic este cel al înțelegerii Evangheliei, al vieții martirilor și mărturisitorilor creștini, cât și cum poate acel popor să-L urmeze pe Hristos.

Mântuitorul a spus că dacă bobul de grâu nu va cădea în pământ și nu va muri nu va aduce nici un rod. Această lege a lepădării de sine este nobilă, este dătătoare de roade. Sfântul Ierarh Iorest este un model pentru tinerii elevi și studenți teologi care vor primi de la Hristos harul Tainei Preoției. Viața fundamentată pe cuvintele Mântuitorului, ale Sfinților Apostoli și ale Sfinților Părinți, dragostea față de Biserică și față de Sfânta Liturghie, formarea caracterului jertfelnic sunt pilde date de Sfântul Ierarh Ilie Iorest, care trebuie urmate de toți. Viața înaintașilor noștri a fost o jertfă liturgică neîntreruptă, caracterizată printr-o puternică credință mărturisită continuu și în orice condiții.

Sfântul Ilie Iorest este pentru noi model de ierarh, de părinte duhovnicesc. Doar sfântul poate fi model, pentru că doar el s-a unit deplin, încă din această viață, cu Hristos, Singurul Sfânt, „Unul Sfânt”, cu adevărat. Ilie Iorest ni se prezintă ca mărturisitor al lui Hristos, propovăduitor al poporului, ajutor al celor în necazuri, exemplu de spirit unificator. Extraordinara unitate de credință din timpul prigoanei calvine, prin combaterea învățăturilor eretice și apărarea dreptei credințe în toate țările ortodoxe trebuie să fie pildă și nouă celor de astăzi!

Sfântul Ilie Iorest este neîntrerupt mijlocitor pentru noi în fața tronului Sfintei Treimi. Viața de sacrificiu a sfântului ar trebui să fie

pentru toți preoții un îndemn la creștineasca sa prăznuire în întreaga Biserică Română, în ziua de 24 aprilie a fiecărui an, dar și la îndatorirea de a-i face cunoscute faptele în rândul binecredincioșilor creștini. Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest rămâne pentru toți creștinii ortodocși „trâmbița cea netăcută a adevărului”, îndrumător al Bisericii lui Hristos spre biruință.

Mai multe amănunte despre slujirea ortodoxă a ierarhului mărturisitor Ilie Iorest pot fi citite în lucrarea *Un călugăr putnean mitropolit al Transilvaniei – Sfântul Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest*, publicată în acest an la Editura Doxologia a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.